



De Metropoolregio smaakt naar meer!

Vormgeven aan de voedseltransitie in Zuidoost-Brabant

De Metropoolregio smaakt naar meer!

Vormgeven aan de voedseltransitie in Zuidoost-Brabant

Datum:
16 maart 2022

Opdrachtgever:
Metropoolregio Eindhoven
i.h.k.v. thema Transitie Landelijk Gebied

Door:

het pon | telos

Het Pon & Telos
Joks Janssen
Inge van Roover

BRO

BRO
Bas van Wetten
Renze van Och

Voorwoord

Zuidoost-Brabant is dé regio om trots op te zijn! Een veerkrachtige, toekomstgerichte regio die alles in zich heeft: high tech en high touch, bruisende steden en een mooi groen buiten. Deze verschillende gebieden vullen elkaar aan en maken de regio als geheel sterk. Hier kruisen echter ook stevige ambities en maatschappelijke opgaven elkaar, ook op het gebied van voedsel.

Voedselproductie, -verwerking en -consumptie lopen als rode draden door onze regio en verbinden stedelijk en landelijk gebied. We kunnen met de in onze regio aanwezige expertise en capaciteit efficiënt grote hoeveelheden produceren en verwerken. Er liggen echter forse uitdagingen op het gebied van milieu en klimaat, die aangeven dat het huidige voedselsysteem niet langer houdbaar is. Parallel hieraan zien we een groeiende behoefte aan voldoende, gezond, gevarieerd en duurzaam geproduceerd voedsel.

We staan dus voor een grote opgave en we zien het als onze gezamenlijke verantwoordelijkheid om de uitdagingen van milieu en klimaat aan te pakken. We zijn goed in samenwerken en er is in onze Brainportregio een gezonde pioniersgeest en enorme innovatiekracht. Daarom hebben we gekozen om langs het spoor van voedsel de verbinding tussen stad en land te versterken en hiermee een maatschappelijke opgave op te pakken en om te zetten naar een ambitie. Het is hierbij belangrijk dat we alle kwaliteiten en potenties van zowel stedelijk als landelijk gebied benutten.

Het voorliggend essay is geschreven door het PON & Telos en BRO over verduurzaming van voedselketens en dient als onderlegger en inspiratiebron om samen met andere partijen in onze regio hiermee aan de slag te gaan. Langs de lijn van het ontwikkelen van een regionale voedselstrategie worden we uitgedaagd om met elkaar vanuit een gedeeld gevoel van urgentie ambities te formuleren, kansen te creëren en te verzilveren voor de verduurzaming van ons voedselsysteem.

We doen dit als de 21 gemeenten in de Metropoolregio Eindhoven in het thema Transitie Landelijk Gebied niet alleen. Voor de totstandkoming van dit essay hebben we al met verschillende partijen gesproken. Zij hebben een waardevolle bijdrage geleverd aan het in beeld brengen van de opgave. We pakken graag samen met deze partners de handschoen op om de opgave om te zetten in de ambitie om voedselketens in onze regio te verduurzamen.

Wij nodigen iedereen uit om hier actief aan deel te nemen, doet u ook mee?

Bestuurlijk trekkers Metropoolregio Eindhoven,

*Esther Langens-Brooimans
Wethouder gemeente Oirschot*

*Gaby van den Waardenburg
Wethouder gemeente Helmond*

Inleiding

We staan aan de vooravond van een grote verandering in de manier waarop ons voedsel wordt geproduceerd en geconsumeerd. Steeds meer mensen zien in dat we toe moeten naar een duurzamer wijze van voedselproductie en -consumptie; één die gezonder voedsel oplevert voor burgers, een eerlijker inkomen voor boeren, minder impact op het milieu en een aantrekkelijker landschap. Dat besef is de laatste jaren gegroeid door de impact van klimaatverandering. Willen we de doelstellingen van het Klimaatakkoord van Parijs uit 2015 halen, dan is een fundamenteel herontwerp van het huidige landbouw- en voedselsysteem noodzakelijk. Dat systeem is het product van naoorlogse modernisering. In korte tijd vond een omslag plaats van voedselschaarste naar overvloed.

De naoorlogse agrarische revolutie heeft ons veel gebracht, maar stuit inmiddels op allerlei ecologische en maatschappelijke grenzen. Eten en drinken produceren kost veel energie en er is grond, mest en water voor nodig. Daarnaast moet voedsel worden verpakt, gekoeld en vervoerd. Dit zorgt niet alleen voor milieuvervuiling en biodiversiteitsverlies maar ook voor uitstoot van broeikasgassen. Hierdoor warmt de aarde op en verandert het klimaat. Voedsel bevat echter ook de sleutel voor klimaatpositieve verandering. Een post-fossiele toekomst komt binnen bereik door de voedseltransitie. Die omvat een veelheid aan veranderingen, van de overgang naar plantaardige eiwitten tot stadslandbouw, korte ketens en het tegengaan van voedselverspilling. Met als doel: voldoende, gezond en duurzaam voedsel met minder uitstoot en nadelige milieueffecten. Het is een ontwikkeling die nu al volop gaande is.

Er zijn in ons land inmiddels honderden kleinschalige en middelgrote initiatieven die bijdragen aan vernieuwing en innovatie rond voedsel. Deze initiatieven sluiten aan bij allerlei maatschappelijke trends zoals duurzaamheid, dierenwelzijn, digitalisering, gezondheid, individualisering, eerlijke handel, en balans met de natuur. De Metropoolregio Eindhoven (hierna: MRE) blijft op dit punt niet achter. Integendeel, het broeit en bloeit hier van de vernieuwing en verandering. Deels uit noodzaak. Zo worden boeren in de regio door de aangescherpte eisen op het vlak van natuur en milieu (o.a. CO₂, stikstof, waterkwaliteit) gedwongen om hun bedrijfsvoering aan te passen. Ze zoeken naar alternatieve productiewijzen en een nieuwe afzetmarkt. Anderzijds zijn er initiatieven die door marktkansen worden gedreven. Denk aan startups die bezig zijn met technologische oplossingen voor een duurzame voedselproductie en initiatieven die inspelen op de verbinding tussen boer en burger.

Brainport is een unieke metropoolregio, met een bijzondere mix van stad en land. Het high tech en design-karakter van de steden loopt over in het landelijk gebied, waar het landschap het 'substraat' vormt voor kleinere dorpskernen, natuur en landbouw. Voedsel vormt een belangrijke schakel in de verbinding tussen het bijzondere mozaïek van stad en land. In het streven naar gezond en duurzaam voedsel voor alle inwoners kan de MRE-regio bijdragen aan landschappelijke kwaliteit, economische vitaliteit, gezondheid en leefbaarheid van de regio. Kortom, aan de brede welvaart.

Wat kunnen de samenwerkende gemeenten doen om de voedseltransitie te versnellen? Hoe kunnen ze de beweging die al gaande is, verder versterken? Kan een regionale voedselstrategie daarbij behulpzaam zijn? Zo ja, waar moet deze strategie dan aan voldoen? Moet het een strategie zijn die de verschillende schakels in het (regio-

nale) landbouw- en voedselsysteem duurzamer weet te maken, van productie en distributie tot consumptie en het tegengaan van verspilling? Hoe kan de aanwezige innovatiekracht en het bijzondere DNA op het gebied van agro- en foodtech worden benut om van knelpunten kansen te maken?

In dit essay verkennen we de meerwaarde van een voedselstrategie voor de Metropoolregio. We gaan na wat overheden - samen met betrokken partners uit de samenleving en het bedrijfsleven - kunnen doen om het landbouw en voedselsysteem te verduurzamen en daarmee de brede welvaart van de regio te versterken. En we laten zien waar(mee) ze echt het verschil kunnen maken.

Boeren en bèta's

Als iets het verleden van de metropoolregio heeft gevormd, dan is het voedsel. Landbouw en veeteelt bepaalden honderden jaren de invulling van de zandgronden. De aard van de bodem, het type landbouw en de geringe mate waarin de landbouw op de markt was gericht, maakte dat de voedselproductie tot het begin van de twintigste eeuw in hoge mate een circulair karakter kende en zelfvoorzienend was. Een groot deel van de bevolking verbouwde niet alleen aardappelen, groenten en peulvruchten voor eigen gebruik, maar ook graan voor pap, pannenkoeken en brood. Verder hielden vele stads- en dorpsbewoners varkens, kippen, schapen of geiten om in de behoeften aan vlees, eieren, melk en boter te kunnen voorzien. De mest van de veestapel werd benut om de schrale zandgrond vruchtbaar te maken. Slechts een klein deel van de levensmiddelen werd gekocht. De productie, verwerking en verkoop van voedsel tekende de regio.

De industrialisatie die de regio aan het begin van de twintigste eeuw in zijn greep kreeg, speelde slim in op het agrarische model van zelfvoorziening op het zand. Zo bouwde 'Philips Woning en Grondbedrijf' eind jaren 1920 voor zijn personeel zogenaamde 'fabriekskeuterijtjes'. Dit waren kleine boerderij-achtige woningen met ruime tuinen, waar het gezinshoofd - die het boerenwerk gewoon was - de kost kon blijven verdienen door bebouwing van de grond met aardappelen, groenten en fruit, terwijl de kinderen in de industrie tewerkgesteld werden. De keuterijtjes vormden ook een soort werkloosheidsuitkering in natura. Als meerdere gezinsleden als gevolg van economische tegenslag tijdelijk zonder werk kwamen te zitten, kon het gezin toch in hun primaire levensbehoefte voorzien. Meer dan elders was het verband tussen stad en land, boeren en bèta's, in de metropoolregio een hecht - door grond gesmeed - verband.

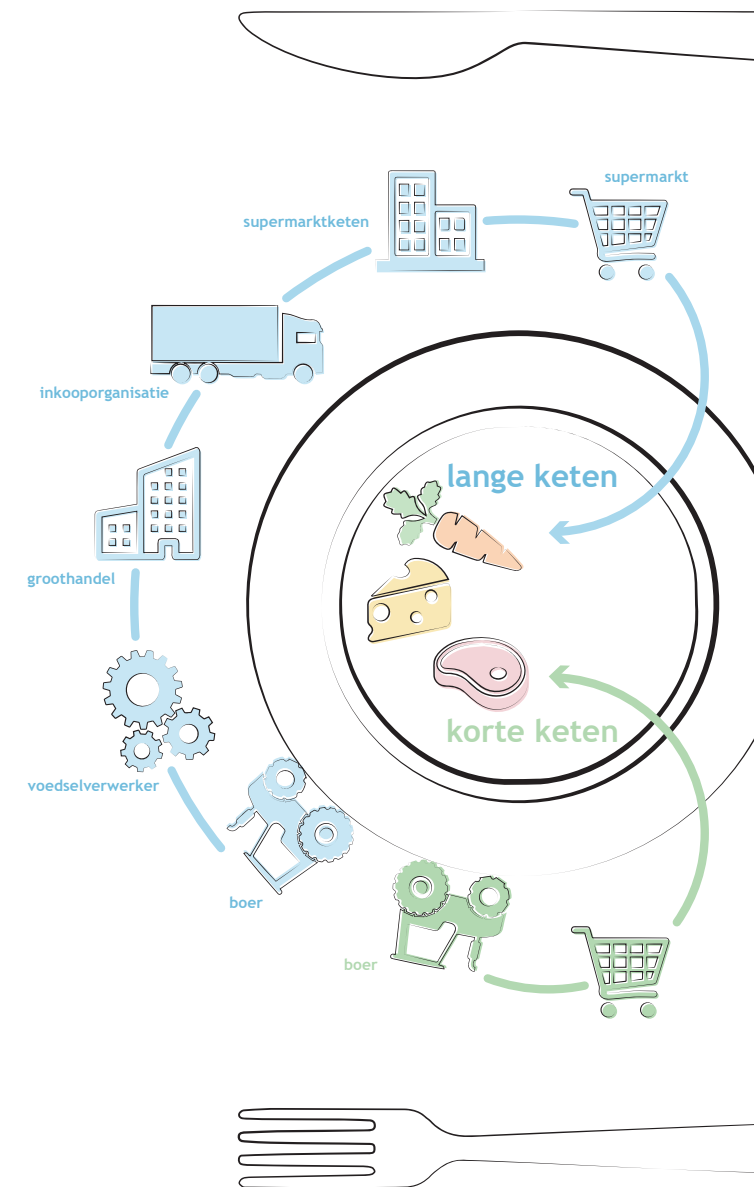
Aan deze innige relatie kwam na de Tweede Wereldoorlog echter een abrupt eind. Stad en land kregen een latrelatie. Van een gezamenlijke huishouding was niet langer sprake. Voedselproductie werd het exclusieve domein van het platteland. Onder het motto 'nooit meer honger' werd voluit ingezet op de modernisering, mechanisering en productiviteitsverhoging van de landbouw. De landbouw op de zandgronden specialiseerde in diverse takken van veehouderij. De productiviteit nam enorm toe en werd minder afhankelijk van ecologie en bodem, onder meer door het gebruik van kunstmest en gewasbeschermingsmiddelen. In de jaren 1960 werd een indrukwekkende ruilverkavelingsmachine opgetuigd waarmee alle landbouwgronden in de regio op de schop gingen. De ruimtelijke ordening zorgde ervoor dat deze agrarische revolutie zich kon voltrekken zonder al te veel stedelijke bemoeienis.

Door de enorme bevolkingsgroei moesten meer mensen in de regio worden gevoed die zelf in steeds mindere mate bijdroegen aan de productie van dat voedsel en daarmee aangewezen raakten op de voedingsmiddelenindustrie en de detailhandel. Koelkasten en supermarkten ondersteunden de consument in zijn zoektocht naar een voedzame maaltijd. Na 1980 zorgden marktwerking en globalisering voor de opname van de voedselproductie in steeds langere, internationale ketens (afbeelding 1). Deze ketens maakten het - via een wereldwijd web van luchthavens, snelwegen, distributiecentra en koelhuizen - niet alleen mogelijk om wat hier geproduceerd werd naar elders te exporteren, maar ook om wat elders werd geteeld hier in de schappen te laten belanden. Internationalisering doorbrak definitief de oude band tussen het zandlandschap, de voedselproductie en het regionale menu.

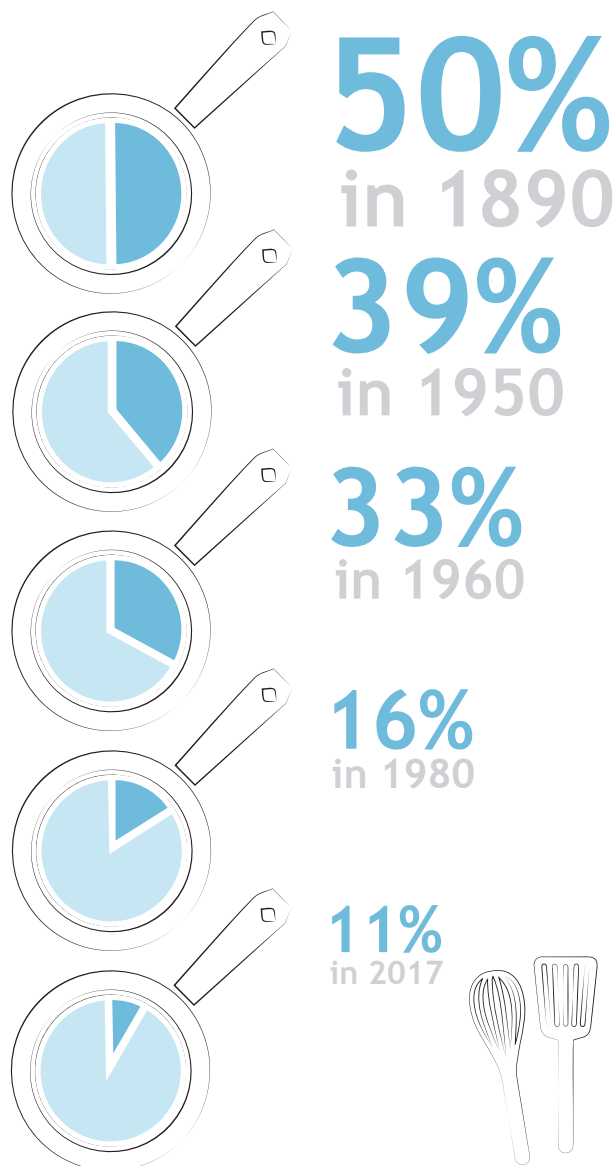
Voedsel anders

De omslag van een circulaire, grotendeels zelfvoorzienende naar een lineaire en export-georiënteerde landbouw heeft de MRE-regio veel gebracht. Boeren hebben zich weten te ontworstelen aan armoede en achterstand. De schappen in de supermarkt zijn altijd goed gevuld, het menu is uitgebreider dan voorheen en als gevolg van een steeds efficiëntere productie betalen we ook nog eens veel minder voor ons eten (afbeelding 2). Maar deze voordelen wegen niet langer op tegen de nadelen. Zo gaan de internationale ketens dwars door de grenzen van onze milieugebruiksruimte heen. Dat geldt zeker voor de in de regio veel voorkomende (intensieve) veehouderij, die een relatief groot beslag legt op gronden elders in de wereld voor de productie van veevoer en kunstmest. We voeren in de metropoolregio meer nutriënten (stikstof

De Metropoolregio smaakt naar meer!



Afbeelding 1 - De voedselketen vanaf de boer naar je bord. Via de korte of de lange keten.



Afbeelding 2 - Aandeel van het inkomen wat besteed wordt aan voedsel.

en fosfaat) in dan dat er via plantaardige producten, zuivel, vlees, andere eiwitrijke producten en bewerkte mest worden uitgevoerd. Het overschot komt via dierlijke mest terecht in bodem en (grond)water. Dat leidt tot kwaliteitsverlies van regionale ecosystemen: natuur en landschap staan onder druk.

De onthechting en ontvlechting van een regionaal ingebedde voedselproductie kent niet alleen ecologisch, maar ook sociaal nadelige effecten. Voor stadsbewoners zijn voedsel en voedselproductie steeds anoniemer geworden. De schappen mogen dan altijd zijn gevuld, maar waar het voedsel vandaan komt en hoe het wordt geproduceerd, verwerkt en gedistribueerd is voor de meeste bewoners van de MRE-regio onzichtbaar en onbekend. Voordat je een hap neemt van een willekeurige maaltijd heeft deze vaak al 30.000 kilometer afgelegd. Het landbouw- en voedselsysteem drijft op grote, internationale vervoersstromen. Dit geldt zeker voor de sterk op de internationale markt georiënteerde agro- en foodsector in Nederland. Een groot deel van de opbrengsten van het Nederlandse landbouwareaal exporteren we naar het buitenland. Andersom zijn en blijven we - met ons huidige voedselpatroon - erg afhankelijk van import uit andere landen¹.

De maatschappelijke roep om iets aan deze situatie te doen klinkt steeds luider. 'Voedsel anders' klinkt het niet alleen op Europees, nationaal en provinciaal niveau, maar ook in de MRE-regio. Daarbij is sprake van uiteenlopende push- en pullfactoren. De belangrijkste pushfactoren bevinden zich aan de productiekant: primaire producenten in de regio staan onder druk. Waar de bèta's internationaal furore maken met de hightech economie staan de boeren voor een ingewikkelde transitie.

Er wordt al langer aangestuurd op een landbouwtransitie, maar in de zoektocht naar schonere en duurzamere productie stuiten veel boeren op de grenzen van hun huidige verdienmodel, dat vaak volledig geënt is op productie van goed en goedkoop voedsel. Ze willen wel duurzamer produceren, met meer aandacht voor natuur en dierenwelzijn, maar zitten klem in de keten. De afhankelijkheid van banken is groot en groen doen als je rood staat, dat is lastig.

Voedseltransitie versnellen

Pullfactoren zijn vooral te vinden aan de consumptiekant. Steeds meer bewoners in de metropoolregio willen weten waar hun voedsel vandaan komt. Ze kiezen niet langer (alleen) voor anoniem en bulk, maar ook voor kwaliteit en de specialiteit van wat 'Brainport buiten' te bieden heeft: bijzondere producten uit de streek, direct van het land. Sommige boeren stappen uit de internationale ratrace en ontwikkelen niche producten om deze markt te bedienen. Korte ketens schieten wortel in de Zuidoost-Brabantse grond. Inmiddels telt de regio (iets meer dan) 300 van dergelijke initiatieven (afbeelding 3).²

¹ Slechts 24% van het Nederlandse landbouwareaal wordt nu voor Nederlandse consumptie gebruikt, het overige gedeelte wordt geëxporteerd en grotendeels binnen een straal van 500 km afgezet in Noordwest-Europa. Van het landbouwareaal wordt het overgrote deel gebruikt voor grasland en veevoer. Zie afbeelding 6 voor het gebruik van landbouwgrond binnen de metropoolregio Eindhoven.

² Het voedsel dat nu rechtstreeks door de boer verkocht wordt, zijn voornamelijk producten waar geen of slechts lichte bewerkingen op gedaan moeten worden, zoals fruit, eieren, groenten, zuivel en paddenstoelen.

Uiteenlopende factoren, zoals de invloed van andere culturen, meer bewustzijn bij de consument over de effecten van voedsel op de gezondheid en leefomgeving, zorgen ervoor dat het regionale smaakpalet zich verbreedt.

Dat vertaalt zich in een ander, meer divers en vaak ook bewuster consumptie- en eetgedrag: meer plantaardig en uit het seizoen. Steeds meer (startende) foodbedrijven spelen op de veranderende voedselvoorkeuren in, en ondersteunen via vernieuwende voedselconcepten de lokale regionale economie. Ze leveren hun producten hyperlokaal aan restaurants, kantoren, gezondheidswinkels of boerderijwinkels. Maar ook aan particulieren die graag gezond, lokaal en biologische groenten direct van de boer willen kopen.

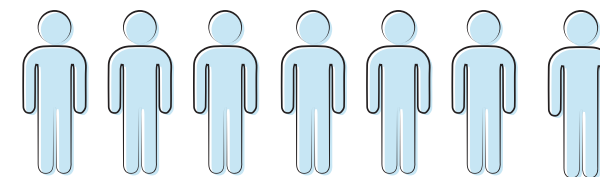
Daarnaast zijn er veel voedselveranderaars die zich actief inzetten voor de productie van gezond en duurzaam voedsel, al dan niet in collectief verband. Ze starten coöperatieve boerenbedrijven of beginnen een stadsboerderij of stadstuin waar ze appels, peren, groenten, kruiden, kiemen en paddenstoelen op een biologische manier verbouwen. Daarnaast herbergt de regio ook een aantal (inter-)nationale koplopers op het gebied van preciselandbouw, agri-robotica, circulariteit en de eiwittransitie: van Cerescon uit Heeze die aspergeoogstmachines ontwikkelt en produceert tot de PeelPioniers uit Son dat zich richting op de duurzame verwerking van de groeiende supermarktstroom aan sinaasappelschillen.

Het mag duidelijk zijn: de kopgroep van producenten en consumenten is vertrokken. Nu moet het grote peloton worden aangespoord om aan te haken. De komende periode kan de regio die inhaalslag ondersteunen. Met de productie zijde onder druk en de consumptiekant in een opwaartse beweging, doet de kans zich voor om datgene wat de afgelopen decennia ontvlochten, ontkoppeld en

onthecht is geraakt weer met elkaar te verbinden. Zodat opnieuw een band ontstaat tussen het landschap, de voedselproductie en het menu.

Het moet mogelijk zijn om de (veranderende) voedingsbehoefte en eetlust van de steden - Eindhoven en Helmond voorop - en de productie van voedsel in het omland bij elkaar te brengen. En om boeren die bijvoorbeeld door de gebiedsgerichte aanpak (stikstof) hun bedrijfsvoering veranderen een solide toekomstperspectief te bieden. De regio kan met andere woorden zorgen voor duurzaam geproduceerd voedsel, een gezonde bedrijfsvoering voor boeren en spectaculair meer biodiversiteit in het buitengebied van de MRE-regio.

De innovatiekracht van de regio in combinatie met de sterke vertegenwoordiging van spelers uit de gehele voedselketen en de snelgroeiende, stedelijke markt biedt kansen om de voedseltransitie te versnellen. Een versnelling die - als het goed gebeurt - niet alleen voordelig is voor de regio zelf, maar ook voor elders. Van een duurzaam voedselsysteem en de slimme oplossingen die daarvoor worden ontwikkeld profiteren ook andere regio's, zowel nationaal als internationaal. Maar hoe geef je regionaal vorm aan verduurzaming van het voedselsysteem?



766.818
inwoners MRE



2.892
veehouderijen



1.518
tuin- en akkerbouw
bedrijven



303
bedrijven met omzet
uit korte keten

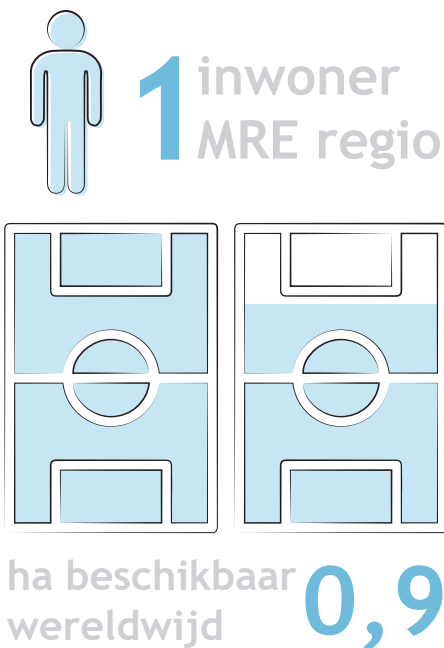
Afbeelding 3 - Aantal bedrijven wat omzet uit de korte keten genereert t.o.v. de aanwezige veehouderijen, tuin- en akkerbouw bedrijven en inwoners in de MRE regio. Van het agrarische bedrijf rechtstreeks naar de consument of met maximaal één tussenschakel.

Verduurzaming in viervoud

Verduurzaming staat met stip op 1 in de meeste wetenschappelijke stukken en beleidsdocumenten die vandaag de dag verschijnen over het voedselsysteem. Maar verduurzaming is een ruim en zeer rekbaar begrip. Wat zijn eigenlijk de concrete mogelijkheden voor bestuur en beleid? Het Planbureau voor de Leefomgeving onderscheidt in dit verband vier aangrijpingspunten: duurzamer eten, minder voedsel verspillen, efficiënter produceren en zorgvuldiger produceren.

Het eerste aangrijpingspunt - duurzamer eten - gaat over een verandering van ons eetgedrag. Willen we in 2050 aan de klimaatdoelstellingen voldoen, dan zal het menu op ons bord ingrijpend moeten wijzigen. Tegen die tijd zullen de eiwitten die we eten al voor meer dan 60% bestaan uit plantaardige in plaats van dierlijke eiwitten. Door het eten van minder vlees en melkproducten verkleinen we niet alleen de landvoetafdruk maar ook de CO₂ voetafdruk van onze voedselproductie aanzienlijk (afbeelding 4). Meer seizoensgebonden eten helpt hier ook bij. Daarnaast is een plantaardiger menu ook gezonder. Veel hedendaagse gezondheidsproblemen - obesitas en diabetes - zijn immers voedselgerelateerd.

Het tweede aangrijpingspunt - voedselverspilling - gaat de hele voedselketen aan. Verspilling vindt plaats op tal van plekken, van het boerenerv tot de supermarkt en alle schakels (transport, veiling, levensmiddelenindustrie) die daartussen zitten. Consumenten gooien bovendien op jaarbasis gemiddeld zo'n 41 kilo voedsel per persoon weg. Het tegengaan van voedselverspilling betekent minder



Afbeelding 4 - De benodigde oppervlakte voor de productie van dierlijke voedingsstoffen is veel groter dan die van dezelfde hoeveelheid plantaardige voedingsstoffen.

verspilling van hulpbronnen, er blijft meer voedsel over voor anderen, en het voorkomt geldverspilling.

Het derde en het vierde aangrijpingspunt zijn gericht op de productie van voedsel. De productie van voedsel moet ingepast worden in een circulaire economie, waarbij het sluiten van kringlopen en dus ook kringlooplandbouw centraal staan. In een circulaire landbouw worden kringlopen 'zo dichtbij als mogelijk en zo ver weg als nodig' gesloten. Dat betekent soms inzet op regionale maar vaak ook op internationale, Noordwest Europese schaal. Door gebruik te maken van reststromen uit de akkerbouw, tuinbouw en de voedingsindustrie, door meststoffen beter te benutten en door de voederconversie (hoeveelheid veevoer die nodig is om vee te laten groeien) te verlagen, wordt de productie van voedsel efficiënter, waardoor er minder natuurlijke hulpbronnen en grondstoffen nodig zijn. De veel voorkomende veehouderij binnen de metropoolregio kan in de circulaire economie zeker een belangrijke rol spelen, door duurzame energie te produceren voor de regio, door reststromen te benutten en door mest te verwaarden.

Zorgvuldiger produceren, tot slot, gaat over het verminderen van negatieve effecten op de leefomgeving door het veranderen van de productiemethode. Voorbeelden hiervan zijn extensiever of 'natuurinclusief' boeren.

Verduurzaming schrijf je dus niet in enkelvoud, maar in meervoud. In viervoud om precies te zijn. Op alle genoemde dimensies is verandering nodig om het voedselsysteem een duurzame duw in de rug te geven. Het zijn dimensies die niet los van elkaar staan, maar op elkaar inwerken. Dat maakt de beleidsopgave ook zo complex. Zeker als je bedenkt dat het voedselsysteem niet alleen veel verschillende spelers met elk hun eigen belangen omvat (producent, veevoederbedrijf, inkoopcentrale,

retailer en consument), maar ook in bestuurlijk opzicht zeer gelaagd is.

Het voedselsysteem overspant een grote hoeveelheid schalen, van lokaal tot internationaal. Verandering van het voedselsysteem wordt niet voor niets gepositioneerd als een transitievraagstuk. Een transitie is een proces van fundamentele en onomkeerbare veranderingen in cultuur, institutionele structuur en werkwijze op systeemniveau. Doet de (stads)regio in zo'n ingewikkeld en complex veranderingsproces er eigenlijk wel toe? Kan op dit niveau het verschil worden gemaakt?

Relevantie van de regio

Laat duidelijk zijn: als het gaat om de gewenste gedragsverandering van consumenten of om de juiste prijsprikkels voor duurzame voedselproductie, dan zijn Brussel en Den Haag aan zet. Wet- en regelgeving op Europees en nationaal niveau kan de verduurzaming van het voedselsysteem echt verder helpen. Beleidsinterventies op deze niveaus zijn vereist. Met de Europese van boer-tot-bord-strategie en de Rijksvisie voor kringlooplandbouw, worden belangrijke stappen gezet. Maar zonder de regio gaat het niet.

De regionale schaal is weliswaar niet de heilige graal, maar toch ook zeker niet marginaal als het gaat om verduurzaming van ons voedselsysteem. Het is een schaalniveau van betekenis waarop de verschillende schakels in de voedselketen met elkaar in verband kunnen worden gebracht. In de regio wordt voedselbeleid zichtbaar (in het landschap), tastbaar (op de boerderij en in de restau-

rants) en vooral eetbaar! Je kunt het - letterlijk - proeven. De (stads)regio is het schaalniveau waarop interventies in het voedselsysteem enerzijds groot genoeg zijn om impact te hebben en anderzijds klein genoeg zijn om de verantwoordelijkheid naar betrokkenen terug te leiden - in tegenstelling tot bijvoorbeeld het Rijk of de Europese Unie.

Regio's kennen een zekere zachtheid. Ze roepen affectie op, omdat ze voor bewoners een dagdagelijkse werkelijkheid zijn. Voor wonen, werken, recreatie en het doen van boodschappen is de regio de maat van ons bestaan. Daarnaast kent de regio een zekere pragmatiek. Er kan makkelijk geschakeld worden tussen spelers in het regionale voedselnetwerk, en er is actiebereidheid. Dat is een belangrijk voordeel. Anders dan het (dominante) agro-industriële model met zijn wereldomspannende, lineaire ketens, werkt de regio eerder horizontaal en integraal: het legt op een vanzelfsprekende manier de verbinding tussen stad en land, producent en consument, boer en burger.

Niet vreemd dus dat op allerlei vlakken de regio aan relevantie wint als de schaal waarop de voedselvoorziening georganiseerd kan worden. Als geen ander hebben stadsregio's belang bij een gegarandeerde en gezonde voedselvoorziening en zijn ze voor een aantal belangrijke aspecten ook het beste in staat om dat goed te organiseren. Dat geldt ook voor een gezonde voedselomgeving waarop zij qua inrichting en het gebruik van het landschap, de (stads)wijken en scholen directe invloed hebben. De Covid-19 pandemie heeft ons bovendien de kwetsbaarheid van lange aanvoerlijnen laten zien en toont eens te meer aan hoe belangrijk het is om de voedselproductie robuuster - en dus deels regionaal - te organiseren.

Elementen van een voedselstrategie	Almere (NL)	Bristol (GB)	Ede (NL)	Gothenburg (SWE)	Amsterdam (NL)	Malmö (SWE)	Rotterdam (NL)	Milaan (IT)
Consumentgericht								
Bewustwording/kennis verbeteren over gezond en duurzaam voedsel bij de consument								
Aandacht voor voedsel educatie								
Duurzaam en gezond voedsel aanbod in publieke ruimtes (gemeente, ziekenhuizen, scholen, (sport)kantines, horeca)								
Ondersteunen van initiatieven vanuit burgers die zelf voedsel willen produceren								
Aandacht voor sociale cohesie								
Aandacht voor mensen met een kleine beurs								
Ketengericht								
Stimuleren van korte ketens in de regio met lokale boeren (vermindere van voedselkilometers)								
Aandacht voor circulariteit: tegengaan van voedselverspilling en stimuleren van hergebruik								
Stimuleren van werkgelegenheid in de voedselketen								
Samenwerking met kennisinstituten en/of bedrijfsleven								
Betrekken van verkooppunten zoals supermarkten								
Nationaal en internationale inspanningen/lobby om voedselsysteem te veranderen: o.a. nieuwe verdienmodellen								
Aantrekken en stimuleren van innovatieve agrifood business								
Productiegericht								
Stimuleren van voedselproductie op gemeenteground in en om de stad								
Aandacht voor eiwittransitie								
Goede grond reserveren voor voedselproductie								

Door regionalisering van de voedselproductie kunnen nutriëntenkringlopen bovendien beter gesloten worden en kan het verdienvermogen van boeren worden ondersteund. Korte ketens faciliteren de omslag naar kringlooplandbouw, omdat ketenreststromen eenvoudiger op regionaal dan op internationaal niveau in een kringloop te sluiten zijn. Door het overslaan van schakels in de (voedsel)keten verbetert vaak ook de marge van producten die boeren aanbieden. De omschakeling naar een korte keten biedt boeren meer kansen om te verduurzamen.

Voedsel verbindt

Diverse steden en stadsregio's in binnen- en buitenland integreren inmiddels een voedselstrategie in hun (regionaal) beleid. Ze zetten de voedselbril op, en kijken integraal naar de positieve en negatieve effecten van voedselproductie en -consumptie in de regio. Met een set aan beleidsmaatregelen proberen ze de positieve effecten te versterken en de negatieve impact te dempen. Een belangrijke doelstelling van veel stadsregionale voedselstrategieën is het streven naar een gezond en duurzaam voedselsysteem. Dat streven staat niet op zichzelf maar in dienst van de bredere economie, leefomgeving en sociale cohesie. In tabel 1 presenteren we een overzicht van voedselstrategieën.

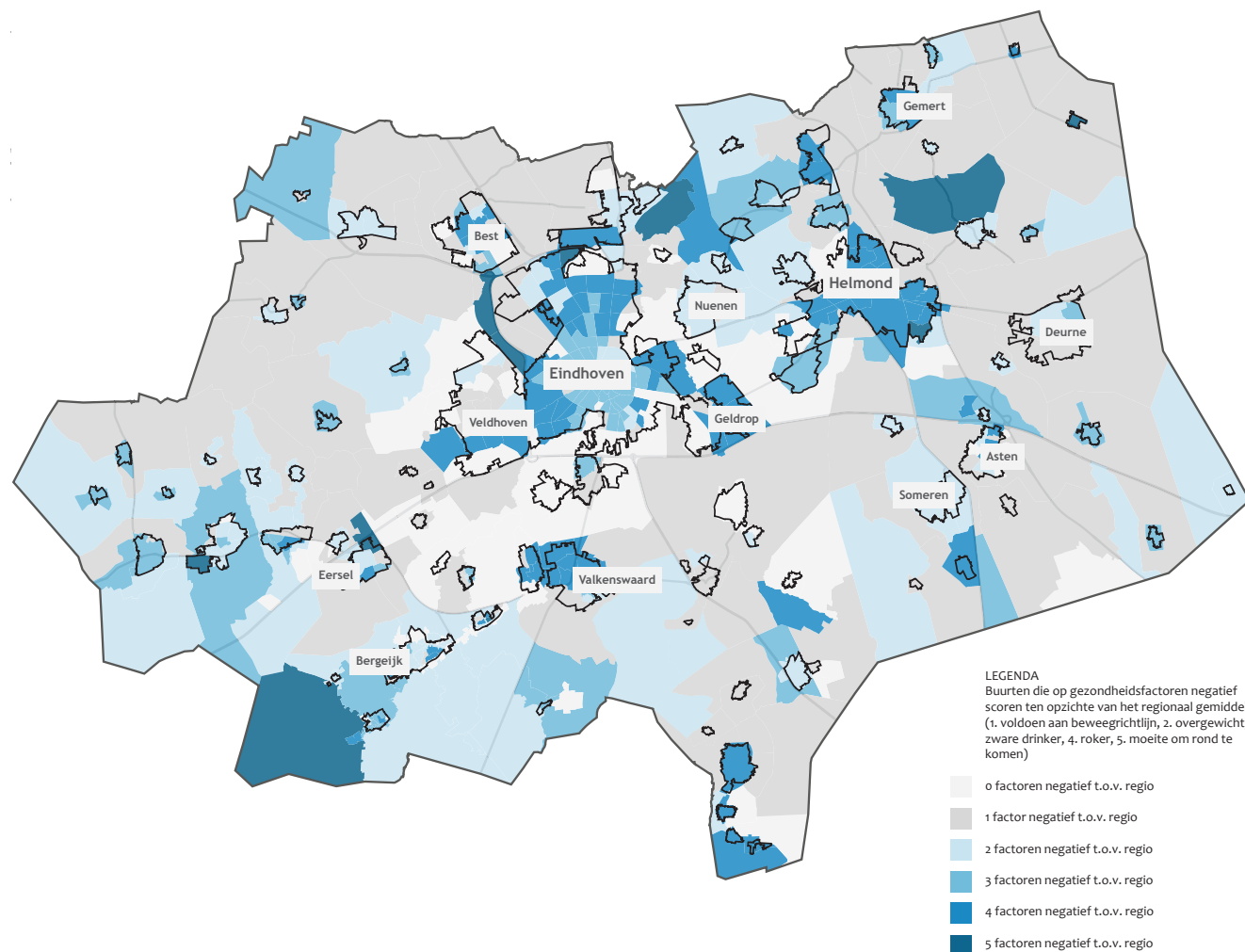
Bij alle voorbeelden ligt de focus op bewustwording en kennis verbeteren over gezond en duurzaam voedsel bij de bewoners. Onze voedselomgeving is nu vaak onduurzaam en ongezond. Supermarkten stimuleren de verkoop van producten met (te) veel suikers, zout en verzadigde vetten. Voedsel educatie speelt daarom een erg belangrijke rol, maar ook wil men vaak de keuze voor ongezond en niet-duurzaam voedsel beperken. Bijvoorbeeld door

Tabel 1 - Voedselstrategieën van Nederlandse en Europese steden vergeleken.

in kantines van publieke ruimten gezond en duurzaam (streek)voedsel aan te bieden. Een aantal stadsregionale voedselstrategieën gaat verder en focust ook op de bevordering van werkgelegenheid (voedsleconomie) en het tegengaan van sociale ongelijkheid.

Wat dat laatste betreft gaat het dan met name om dat deel van de bewoners in de regio dat in armoede leeft en (noodgedwongen) een beroep moet doen op bijvoorbeeld voedselbanken. Een probleem waarmee ook de MRE-regio worstelt. Juist in kwetsbare wijken kampen veel bewoners met een slechte ervaren eigen gezondheid. Voedsel is de sleutel tot een gezond(er) leven (afbeelding 5). Het is dus erg belangrijk om gezond en duurzaam voedsel echt beschikbaar te maken voor iedereen. Via een voedselstrategie kunnen kwetsbare groepen worden geholpen en kan de gezondheid van mensen met overgewicht en obesitas verbeteren. Zeker als daarbij slim gebruik wordt gemaakt van wat de streek aan voedsel te bieden heeft.

Het stimuleren van korte ketens - directe relatie tussen producent en consument, boer en burger - is eveneens een belangrijk speerpunt in bijna alle voedselstrategieën net als het stimuleren van circulariteit door o.a. hergebruik en het verminderen van voedselverspilling. Daarbij gaat het vaak om stimuleren van alternatieven bij bedrijven en bewoners, zodat restvoedsel zijn waarde houdt. Bijvoorbeeld door er de volgende dag nog een lekkere maaltijd mee te maken, champignons te kweken op koffiedik, voedselresten als veevoer te gebruiken of het maken van compost. Maar ook om het stimuleren van kringlopen in de landbouw: van het beter benutten van reststromen tot het bevorderen van natte teelten op plekken waar het waterpeil omhoog moet, zoals rond natuurgebieden en in de beekdalen die de MRE-regio door-



Afbeelding 5 - Opstapeling van gezondheidsfactoren op buurtniveau in de metropoolregio Eindhoven.

aderen. Hoogwaardige (rest)producten uit de landbouw, zoals lisdodde, hennep en vlas, kunnen toeleverend zijn aan de opkomende biobased economie. De boer teelt dan niet voor het bord maar voor de (duurzame) bouw.

Wat opvalt in de hier gepresenteerde voedselstrategieën is dat voedsel niet als afzonderlijk beleidsterrein wordt gepositioneerd, maar de lijm is die uiteenlopende sectorale programma's (rond landbouw, gezondheid, economie en bouwindustrie) in de regio samenbrengt. Voedsel verbindt de regio. En de regio verbindt bedrijven, bewoners en bezoekers via voedsel. Met andere woorden: beleid voor gezond en duurzaam voedsel is een sleutel om bij te dragen aan veel andere opgaven die van belang zijn om te komen tot brede welvaart, zoals volksgezondheid, klimaatadaptatie, duurzame landbouw en versterking van de lokale economie. De voorbeelden laten zien dat voedsel op de regionale agenda thuishoort. Het is een vanzelfsprekend onderdeel geworden van regionaal beleid. Daarbij is regionalisering niet het enige noch definitieve antwoord op de verduurzaming van het landbouw- en voedselsysteem, maar een relevante aanvulling daarop.

Vooruit naar vroeger

Hoewel sommige voedselstrategieën wellicht anders doen vermoeden, is verduurzaming niet synoniem aan regionale romantiek. Anders gezegd: verduurzaming op regionale schaal leidt niet automatisch tot de kleinschalige landbouw uit de tijd van Ot en Sien. Natuurlijk, regionalisering van de voedselproductie biedt kansen voor natuurinclusieve kringlooplandbouw, korte ketens, en streekelijke productie met streekassen en -gewassen. Maar ook voor meer ambachtelijke verwerking en smaak gebaseerd op puurheid in plaats van kunstmatige

toevoegingen. Regionalisering sluit echter technologische innovatie niet uit. Integendeel, technologie is een belangrijk onderdeel om de voedseltransitie regionaal vorm te geven en te kunnen versnellen.

Zeker in de MRE-regio moeten we het onderscheid tussen natuur en techniek, lokaal en internationaal, niet verabsoluteren. Neem bijvoorbeeld verticale landbouw: het kweken van planten in een geklimatiseerde, gestapelde teeltomgeving, en andere geautomatiseerde productiemethoden. Die lijken qua logica te passen binnen het agro-industriële ketenperspectief: groter en meer. Maar juist door deze nieuwe productiemethodes kan de regio weer grip krijgen op de flexibele productie en distributie van vers onbewerkt voedsel, zonder tussenkomst van andere productie- en distributieketens. Dat is bijvoorbeeld wat Seven Steps To Heaven uit Eindhoven beoogt. Zij verbouwen verse producten in een hightech verticale boerderij met behulp van LED-lampen in plaats van daglicht.

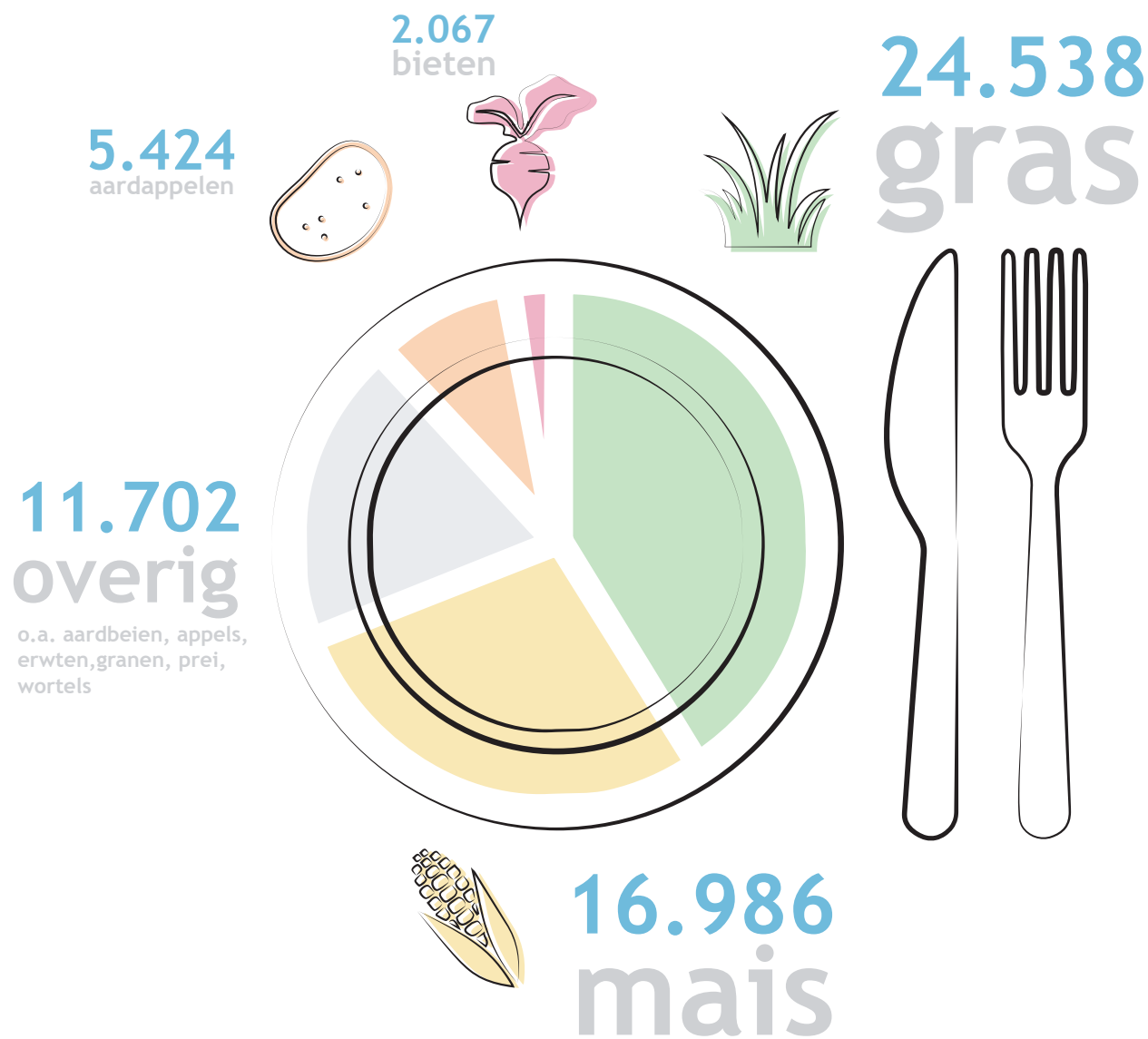
Ook een innovatie als strokenteelt, het telen van verschillende landbouwgewassen naast elkaar op een perceel, drijft op technologie. Drones en robots maken het mogelijk om binnen de condities van agrarische schaalvergroting toch tot landschappelijke schaalverkleining te komen. Zo kan de productiviteit op peil blijven, terwijl tegelijkertijd biodiversiteitswinst wordt geboekt. Dat is wat internationaal koploper op het gebied van precisielandbouw Jacob van den Borne uit Reusel laat zien.

Terug naar vroeger gaat niet. En dat moeten we ook niet willen. Wel kunnen we de circulaire principes van het oude gemengde bedrijf op de zandgronden met zijn gesloten kringlopen door technologische innovatie in een eigentijds jasje gieten. Melkveehouder en Brainportboer



Seven Steps To Heaven

Na landbouw buiten, landbouw in de kas werkt 'Seven Steps To Heaven' (SSTH) met indoor farming aan de derde revolutie in de agrarische sector. Gevestigd op de tiende etage in hartje Eindhoven pioniert SSTH al 15 jaar met het telen van verse groenten, kruiden en fruit met behulp van LED-lampen. Hierdoor produceren ze verse producten dicht bij de consument en worden vele voedselkilometers overbodig. Maar indoor farming zorgt ook voor een waterreductie tussen 95 tot 99%, heeft geen pesticiden nodig en gebruikt veel minder ruimte. Voor de 200 gram groenten en fruit die een volwassen persoon per dag volgens het voedingscentrum moet eten wordt door SSTH voor één persoon per jaar slechts één vierkante meter indoor farm gebruikt. Vijftien jaar geleden stond SSTH nog in de kinderschoenen. Inmiddels zijn ze zover dat ze grote indoor farms kunnen bouwen.



Afbeelding 6 - Gebruik van landbouwgrond binnen de metropoolregio Eindhoven in hectares.

Hans Huijbers noemt dat treffend 'vooruit naar vroeger'. Het is op dit punt dat de MRE-regio de nodige troefkaarten in handen heeft. Coöperatieve agrarische traditie en competitieve industriële technologie kunnen hier slim worden gecombineerd om duurzaam en gezond voedsel te produceren.

De kennis en innovaties die regionaal ontwikkeld worden kunnen internationaal worden vermarkt om ook op dat niveau bij te dragen aan de verduurzaming van het voedselsysteem. Zo helpt de metropoolregio ook om de import van landbouwproducten - waar we deels afhankelijk van zullen blijven - verder te verduurzamen.

De smaak van de regio

In de MRE-regio komen een aantal bijzondere knelpunten, kansen en kwaliteiten op het gebied van voedsel bij elkaar. Knelpunten, in de zin dat het huidige regionale productiesysteem en landgebruik, dat sterk leunt op vlees en zuivel, onherroepelijk tegen een aantal ecologische grenzen aanloopt (afbeelding 6). Naast de stikstofproblematiek dwingt ook het klimaatvraagstuk tot wijziging van de bestaande landbouwstructuur. Dit laat ook een recente scenariostudie van Wageningen Universiteit zien waarin ontwikkelrichtingen voor de Nederlandse landbouw in 2050 zijn verkend. In alle scenario's krimpt de veehouderij vanwege verandering in de vraag en milieueisen, en wel tussen 6 en 23%. Meer dan elders in Nederland en in Europa zal de eiwittransitie - het meest onduurzame onderdeel van onze voedselketen - in de regio voor verandering gaan zorgen.



Van Den Borne Aardappelen

Sinds aardappelteler Jacob van den Borne in 2006 het bedrijf van zijn vader overneemt, heeft hij vol ingezet op precisielandbouw. Met een wetenschappelijke aanpak brengt hij de teelt in kaart en leert hij de gegevens te analyseren. Vroeger gingen de vader en opa van Jacob van den Borne het veld in om de bodem, het gewas en andere omstandigheden te beoordelen en de teelt daarop aan te passen. Inmiddels is het bedrijf zo groot dat er niet genoeg tijd is om alles zelf te beoordelen en is de mens vervangen door robots. Van den Borne is een proeftuin voor vernieuwende methoden en technieken. Inmiddels heeft van den Borne aardappelen zich ontwikkeld tot een klimaatneutraal landbouwbedrijf. Dit gaat verder dan alleen de eigen energie opwekken, ook alle emissies worden gecompenseerd.

Wil de regio zijn ecologische voetafdruk verkleinen dan is de omschakeling naar andere vormen van landbouw nodig en noodzakelijk. Het regionale productiepalet zal sterk moeten worden verbreed en verrijkt: minder (intensieve) veeteelt, meer akkerbouw en extensieve en natuurinclusieve landbouw. Dit om landgebruik en de uitstoot van broeikasgassen te verminderen, de consument een breder plantaardig dieet uit de regio te kunnen serveren en daarnaast de natuur biodiverser te maken. De kunst zal zijn om - regionaal - tot een nieuwe synergie tussen veranderende vraag en een zich wijzigend aanbod te komen. Het streven is een landbouw (en agrofood-sector) die gezond en duurzaam voedsel levert dat (vaker dan nu het geval is) op het bord van de bewoner van de MRE-regio terecht komt.

Om deze omslag mogelijk te maken, komen een aantal regionale kansen en kwaliteiten van pas. Kansen, in de zin dat de regio beschikt over een interessante en groeiende markt van stedelijke consumenten. De eetlust van de regio neemt toe door demografische en economische groei. Bewoners kunnen verleid worden duurzamer te eten, met een menu dat meer uit plantaardige producten bestaat dat wordt geproduceerd op het land en in hypermoderne voedsel fabrieken. Daarvoor kunnen de kwaliteiten van de regio worden benut, in de vorm van de bijzondere kennis die aanwezig is op het gebied van agro en foodtech, de prominente spelers in de voedselketen en - niet onbelangrijk - de vele veranderaars die de innovatiekracht rond voedsel een gezicht geven. Herenboeren De Groote Heide is één van deze veranderaars in de regio.

De MRE-regio is bij uitstek geëquipeerd om met de aanwezige voedselveranderaars, de diverse spelers in de voedselketen en de bijzondere combinatie van agro en foodtech de eigen voetafdruk (en daarmee die van



Herenboeren De Groote Heide

Er zijn meerdere herenboeren in Nederland, waaronder één in Soerendonk. Een herenboerderij is een kleinschalig, gemengd agrarisch bedrijf. Het is een coöperatie waarbij circa 200 huishoudens aangesloten zijn en samen eigenaar zijn. De boer is in dienst van de coöperatie en produceert het eten voor de leden. De leden leggen een startkapitaal in van € 2000,- en betalen een maandelijkse bijdrage. In ruil hiervoor krijgen de leden vers en lokaal geproduceerd voedsel van de boerderij. Een herenboerderij is ongeveer 15 tot 20 hectare groot en kan daarmee ongeveer 500 mensen van voedsel voorzien. Wekelijks kunnen de leden hun oogst van die week ophalen. De leden mogen meehelpen op de boerderij, maar het hoeft niet. In de MRE-regio zijn nog vier Herenboeren in ontwikkeling, namelijk Herenboeren De Kempen, Hovense Herenboeren, Herenboeren Rijk van Rommel en Aa en Herenboeren Landmeerse Loop.

andere gebieden) te verkleinen. Anders gezegd: de regio kan - letterlijk - met een voedselstrategie smaak geven aan de (wereldwijde) voedseltransitie. Een aantal ingrediënten kunnen behulpzaam zijn om de regio op smaak te brengen. We beschrijven **drie noodzakelijke bouwstenen** die een voedselstrategie voor de regio kunnen schragen. Die bouwstenen dragen bij aan een ander dieet, een duurzamer voedselproductie en een nieuwe inrichting van de keten (van producent naar consument) waardoor de verbinding tussen stad en land hechter wordt.

1. De kortste weg als kans (meer boeren voor de burger)

In de beweging naar een duurzaam regionaal voedselsysteem is het werken in korte ketens kansrijk. Als boeren in de regio direct - zonder tussenschakels - kunnen leveren aan burgers creëren ze een betere marge voor hun producten en ontstaat (financiële) ruimte om te verduurzamen. Korte ketens kunnen - zoals hiervoor aangegeven - een belangrijke bijdrage leveren aan kringlooplandbouw. Ze zijn een onmisbare schakel in een circulaire economie. Bijkomend voordeel van het directe contact tussen boeren, bedrijven en burgers is dat het zorgt voor wederzijds begrip. In de korte keten is voedselproductie niet langer het domein van anonieme stakeholders, maar van betrokken 'streekhouders'. Om 'uit de streek' te kunnen eten moet de hele keten van productie, verwerking, distributie en consumptie worden veranderd. Volledige zelfvoorziening (alleen nog maar uit de regio eten) is niet wenselijk noch realistisch. Maar als een kwart van het voedsel straks regionaal wordt geproduceerd en geconsumeerd, wordt al een belangrijke stap gezet.

2. Met iedere hap een beter landschap (werken aan een gezonde voedselomgeving)

Niet alleen een andere inrichting van de keten is nodig, ook een ander menu. Natuurlijk kan de regio niet het eet- en koopgedrag van alle inwoners beïnvloeden. Wel kan het een gezonde en duurzame voedselomgeving bevorderen. Gezonde keuzemogelijkheden voor iedereen en een voedsleconomie waar iedereen de vruchten van plukt is in dit verband cruciaal. Dat betekent onder meer voedselonderwijs op scholen, aandacht voor mensen met een smalle beurs, en het voedselaanbod in buurten en wijken. Bekend is bijvoorbeeld dat fastfoodzaken meer voorkomend zijn in buurten waar mensen wonen die al kampen met gezondheidsproblemen. In het stimuleren van een gezonde en duurzame voedselomgeving kan de directe link worden gelegd met de productie uit de streek. Door de zichtbaarheid en beschikbaarheid van en de vraag naar regionale producten te vergroten kan het aanbod uit de korte keten groeien. En met iedere hap die wordt gegeten ontstaat zo een aantrekkelijker, biodiverser landschap met betere bestaansgrond voor boeren.

3. Inzet op innovatie van de voedselketen (de omslag van lineair naar circulair)

De omslag naar een duurzaam en dus circulair voedselsysteem is ook gebaat bij de inzet van innovatieve technologie voor de ontwikkeling van alternatieve eiwitten, innovatieve kweektechnieken, een efficiënt(er) grondstoffengebruik en vermindering van de voedselverspilling. De regio is bij uitstek gepositioneerd als proeftuin om met deze technieken te experimenteren, ze toe te passen en bedrijven en ondernemers te ondersteunen die actief zijn op deze terreinen. Het gaat hier om versterking en verbreding van het bestaande ecosysteem rond agro en foodtech in de regio, een netwerk van technologie ontwikkelaars, voedselverwerkende bedrijven en onder-

zoeks- en onderwijsinstellingen dat werkt aan toekomstbestendige voedingsindustrie. De lijntjes tussen boeren en beta's in de regio zijn nog altijd kort. Uit de confrontatie tussen beide werelden komen interessante innovaties en businessplannen voort, die soms een duwtje in de rug kunnen worden gegeven door ze - letterlijk - ruimte te bieden, kennis te laten maken met de juiste spelers in de keten of te verbinden aan de regionale afzetmarkt. De regio kan zo dienen als opwerf fabriek voor een circulaire voedsleconomie.

Pionieren in de proeftuin

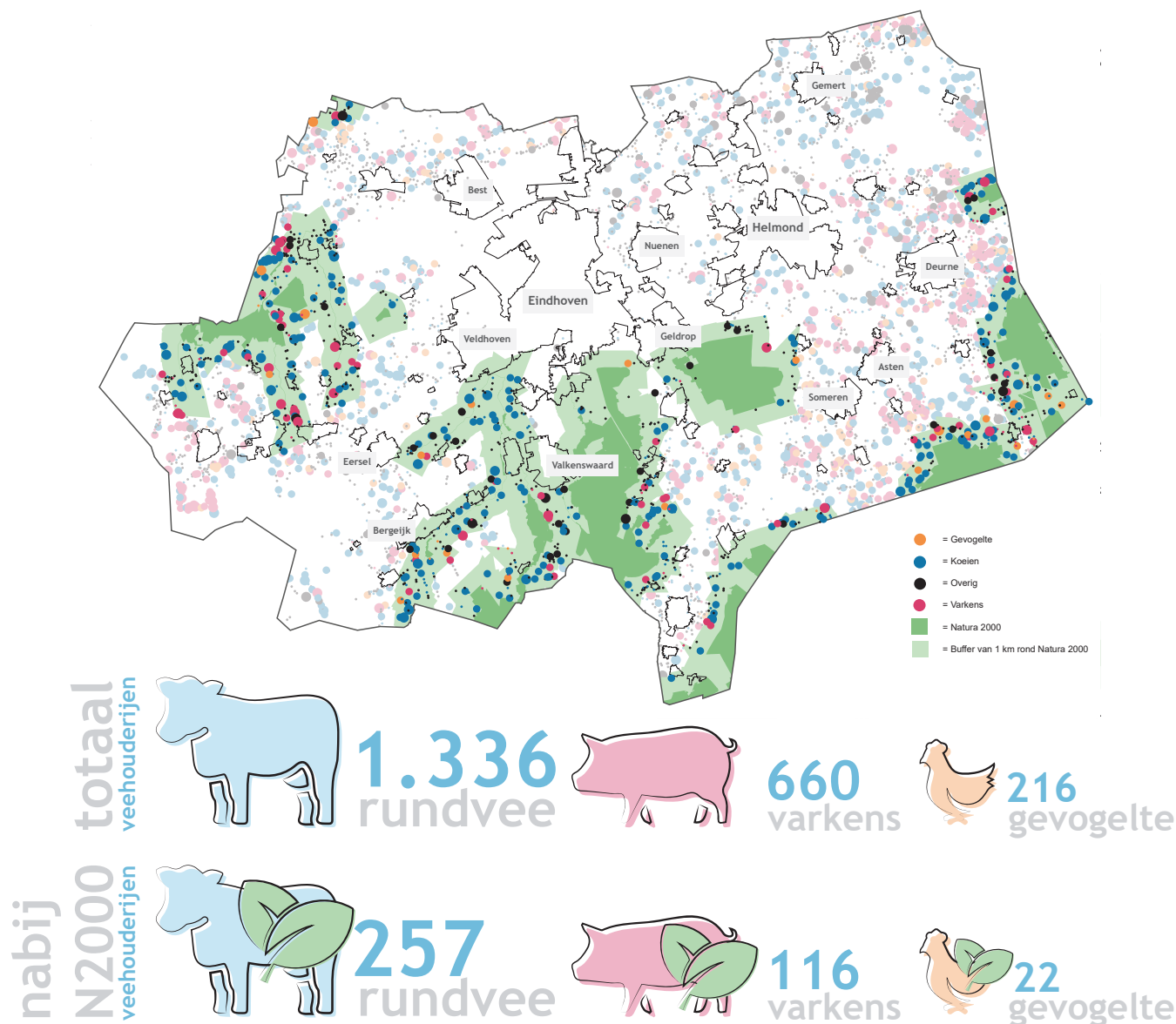
Het feit dat de MRE-regio een dichtbevolkte agglomeratie is met een hoge druk van de agrofood sector op de leefomgeving, maakt het een ideale proeftuin om slimme oplossingen voor het voedselsysteem te ontwikkelen en toe te passen met minimale impact op mens, dier en milieu. Dat gaat niet vanzelf. Het vraagt om het opstellen van een aansprekende voedselstrategie met haalbare en concrete doelen op het vlak van o.a. circulariteit, korte keten, en milieudruk. Een strategie die zich rekenschap geeft van wat er (inter-)nationaal en provinciaal al gebeurt en daar een eigen regionale smaak aan toevoegt. Dat betekent keuzes maken. Omdat de voedseltransitie over een hele serie aan opgaven gaat die onderling met elkaar verbonden zijn is de verleiding groot de strategie breed en abstract te houden. Maar iedere systeemverandering begint met gerichte inzet op slechts enkele opgaven. Baken dus duidelijk af waar je met de voedselstrategie de aandacht op richt.

Organiseer bij de opstelling van de voedselstrategie een brede betrokkenheid. Een strategie werkt alleen als die breed wordt gedeeld met en omarmd door de in de regio aanwezige voedselveranderaars, betrokken boeren en bewoners, kennisinstellingen en ketenspelers. Meedenken lokt meedoen uit. Het gaat om het creëren van een gezamenlijke voedingsbodem voor succes. Werk als gemeenten dus aan een strategie die weet te verbinden, over de bestaande beleidsmatige schotten heen, en tussen verschillende spelers in het voedselsysteem; boeren, burgers en beta's. Maak daarbij slim werk met werk. Het gaat niet zozeer om een strategie die extra of nieuw beleid introduceert, maar het bestaande beleid en instrumentarium anders en beter richt, met het oog op de verduurzaming van het menu, de voedselproductie en de keten.

In een proeftuin gaan denken en doen gelijk op. Het proces van agenda en strategievorming wordt geholpen als de samenwerkende overheden in de regio zelf actie ondernemen. Op basis van de hier gepresenteerde inhoudelijke bouwstenen voor een regionale voedselstrategie kunnen de komende periode alvast een beweging maken. We noemen hieronder **drie belangrijke eerste stappen**.

1. Bekijk de MRE-regio consequent door een voedselbril

Een voedselstrategie moet steunen op een gezamenlijke feitenbasis. Dat begint met het in kaart brengen van het landbouw- en voedselsysteem. Waar wordt het voedsel geproduceerd dat in de regio wordt gegeten, waar wordt het verwerkt, hoe komt het de stad in, wie heeft toegang tot welk soort voedsel, welke gezondheid gerelateerde voedselproblemen kent de regio, waar wordt wat verkocht, wat en hoeveel wordt er weggegooid en dus



Afbeelding 7 - Totaal aantal veehouderijen in de metropoolregio Eindhoven en het aandeel op minder dan 1 km afstand van een Natura 2000 gebied

Een agrarisch toekomstperspectief bij de Strabrechtse heide

De Strabrechtse heide is een Natura 2000 gebied. Om hier de natuurdoelen te behalen en een duurzame landbouwsector te krijgen is een strategie ontwikkeld. Deze strategie betekent niet dat alle boeren moeten stoppen. Een groot deel van de agrariërs rond de Strabrechtse heide wordt uitgekocht. Gelijktijdig ontstaan er mogelijkheden om 'natuurboer' of 'zonneboer' te worden. De natuurboeren krijgen inschaarrechten binnen de Strabrechtse heide. Ook gaan ze de binnen de brandsingel gesitueerde agrarische gronden beheren en gebruiken voor wintervoedselwinning voor het vee. Zo ontstaat er een nieuwe kringlooplandbouw met mogelijk nieuwe potstaltypes die op strategische plekken bij de 'recreatieve poorten' naar de Strabrechtse heide worden gebouwd. De zonneboer gaat de percelen met zonnepanelen beheren. Tevens zijn combinaties mogelijk en aanvullingen met verbrede landbouw, recreatie etc.

verspild? Dergelijke studies zijn niet makkelijk (omdat de benodigde data niet altijd beschikbaar zijn), maar wel noodzakelijk om gerichte doelen te stellen en aanknopingspunten voor gerichte verandering en verbetering van het regionale landbouw- en voedselsysteem te identificeren. Het brengt namelijk in beeld wat er moet worden aangepast aan landgebruik, verwerkende capaciteit, verkooppunten, logistieke bundeling etc. om een kwart van het voedsel regionaal te produceren en af te zetten. Op basis van deze gegevens kan later ook worden bijgehouden hoe het met de voedselstrategie staat.

2. Benut de gebiedsgerichte aanpak voor de bredere beweging

In de gebiedsgerichte aanpak gaan de komende periode de nodige boeren nabij Natura 2000 gebieden in de regio stoppen, uitgeplaatst dan wel uitgekocht worden of van bedrijfsvoering veranderen (afbeelding 7). Dat laatste biedt kansen om gericht de omslag naar (extensieve) kringlooplandbouw te stimuleren en te experimenteren met nieuwe teelten. De transitie in productieprocessen die nodig zijn om (nationale) doelen op het vlak van CO₂ en stikstof te halen, krijgt van Rijkszijde een extra steun in de rug door de aanwijzing van een groot deel van de MRE-regio als NOVI gebied (de Peel). Men vindt de regio van essentieel nationaal belang voor de omslag naar een duurzame voedselvoorziening. Meer diversiteit in de landbouw helpt om het aanbod beter te laten aansluiten bij het consumptiepatroon van de regio. Inzet van grondposities, het leveren van ecosysteemdiensten tegen gunstige pachtvoorwaarden, het ondersteunen van agrarisch ondernemers bij de opzet van of aansluiting bij korte ketens en het stimuleren van trots op regionale producten kan die beweging ondersteunen.

3. Begin met wat je als overheid zelf kunt stimuleren

Daarop aansluitend kunnen de samenwerkende gemeenten met hun eigen beleid en instrumentarium het goede voorbeeld geven en (collectief) de voedseltransitie stimuleren. Daarbij gaat het om een veelheid van mogelijke initiatieven en instrumenten (zowel hard als zacht) die kunnen bijdragen aan gezond en duurzaam voedsel. Denk aan het onderdeel maken van lokaal en regionaal inkopen van streekvoedsel in het gemeentelijke inkoopbeleid, het actief betrekken van agrarisch ondernemers bij het gezonder maken van het voedselaanbod in de eigen kantines en die van gemeentelijk (gesubsidieerde) instellingen, publieke gebouwen en scholen en het verstrekken van subsidies om gezond voedsel te stimuleren. Maar ook aan het gericht inzetten van (juridische) sturingsmiddelen voor het bevorderen van een gezonde voedselomgeving in (kwetsbare) wijken en buurten via het standplaatsenbeleid en horecavisies. En aan inzetten van het ruimtelijk beleid (Omgevingswet) om de aanwezigheid van gezonde voedselproductie te stimuleren. Zoek daarbij naar een gebalanceerde mix van instrumenten die past bij de doelen uit de strategie.

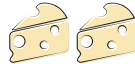
De omslag naar een gezond en duurzaam landbouw- en voedselsysteem in de regio is geen sinecure. Transformatie is het resultaat van een complex samenspel tussen vele actoren en factoren op verschillende schaalniveaus, en laat zich moeilijk nog op een klassieke wijze beheersen of sturen. De MRE-regio is slechts een schakel in een groter geheel. Veel van wat hier moet gebeuren is (mede) afhankelijk van acties en beleid op andere niveaus (denk aan beprijzing en belastingmaatregelen om duurzaam voedsel te stimuleren). Dit noopt tot enige bescheidenheid. Er zijn geen gemakkelijke recepten, quick wins of quick fixes.

Desondanks kan juist deze regio met zijn veelheid aan voedselveranderaars en toekomstkracht betekenisvolle verandering stimuleren. Met nieuwe praktijken waarbij sprake is van andere productie- en consumptiemodellen voor voedsel. Praktijken die bijdragen aan de gezamenlijk geformuleerde ambitie en gewenste systeemverandering. Praktijken met een bredere voorbeeldwerking en uitstraling. Praktijken die zich laten opschalen en verspreiden binnen de regio en daarbuiten. En praktijken, tot slot, die inspireren en laten zien dat wat hier in de MRE-regio gebeurt naar meer smaakt.

Aan tafel!

Ga aan tafel en bespreek met elkaar waar de MRE-regio zich de komende periode op gaat richten. Kruis daarvoor in afbeelding 8 voor de MRE-regio aan op welke elementen de voedselstrategie zich moet focussen. Vergelijk de focus met hoe andere Europese regio's deze elementen toepassen in tabel 1.



 Consumentgericht	 Ketengericht	 Productiegericht
☐ Bewustwording/kennis verbeteren over gezond en duurzaam voedsel bij de consument	☐ Stimuleren van korte ketens in de regio met lokale boeren (verminderen van voedselkilometers)	☐ Stimuleren van voedselproductie op gemeentegrond in en om de stad
☐ Aandacht voor voedseleducatie	☐ Aandacht voor circulariteit: tegengaan van voedselverspilling en stimuleren van hergebruik	☐ Aandacht voor eiwittransitie
☐ Duurzaam en gezond voedsel aanbod in publieke ruimtes (gemeente, ziekenhuizen, scholen, (sport)kantines, horeca)	☐ Stimuleren van werkgelegenheid in de voedselketen	☐ Goede grond reserveren voor voedselproductie
☐ Ondersteunen van initiatieven vanuit burgers die zelf voedsel willen produceren	☐ Samenwerking met kennisinstututen en/of bedrijfsleven	
☐ Aandacht voor sociale cohesie	☐ Betrekken van verkooppunten zoals supermarkten	
☐ Aandacht voor mensen met een kleine beurs	☐ Nationaal en internationale inspanningen/lobby om voedselsysteem te veranderen: o.a. nieuwe verdienmodellen	
	☐ Aantrekken en stimuleren van innovatieve agrifood business	
		

Afbeelding 8 - Op welke elementen voor een voedselstrategie moet de MRE-regio zich de komende tijd gaan richten? (Elementen komen uit de vergelijking van voedselstrategieën van andere Europese regio's, zie tabel 1)

Colofon

Dit essay is geschreven in opdracht van Metropoolregio Eindhoven ten behoeve van het thema Transitie Landelijk Gebied. Inhoudelijke input voor het verhaal hebben we verkregen uit enkele gespreksessies met bij het landbouw- en voedselsysteem betrokken spelers uit de regio (d.d. 21-5-2021 en 6-12-2021), een quick-scan van voedselstrategieën in Nederland en Europa en een geo- en data-analyse. Gesprekspartners waren Waterschap Aa en Maas, Waterschap de Dommel, Provincie Noord-Brabant, Rabobank, ZLTO, regio Noordoost-Brabant, Brabants Landschap, Gemeente Laarbeek, Gemeente Waalre en wethouders Gaby van Waardenburg en Esther Langens-Brooimans namens de MRE. Bij het schrijven van het essay is gebruik gemaakt van een aantal (wetenschappelijke) publicaties. Omwille van de leesbaarheid van de tekst, is ervoor gekozen om niet met een uitgebreid notenapparaat te werken. De door ons gebruikte (inspiratie)bronnen treft u aan in een aparte literatuurlijst.

Literatuurlijst

- ABN AMRO. Het varken als het ultieme kringloopdier. (2022). Geraadpleegd op 8 februari 2022, van <https://www.abnamro.nl/nl/zakelijk/insights/sectoren-en-trends/agrarisch/het-varken-als-het-ultieme-kringloopdier.html>
- Aussems, Th. & Horsten, H. (2014). Boeren en beta's in: W. van de Donk (red.), Het Nieuwste Brabant, Eindhoven: Lecturis.
- Bristol City Council. A good food plan for Bristol. (2013). Geraadpleegd op 1 februari 2022, van <https://bristolfoodpolycouncil.org>
- Compendium van de leefomgeving. Landvoetafdruk,

1990-2017. Geraadpleegd op 1 februari 2022, van <https://www.clo.nl/indicatoren/nl0075-voetafdruk-landgebruik>

- De Cunto, A., Lajili-Djalai, F., Michel, C. & Brusaporco, F. (2017). Food in cities: study on innovation for a sustainable and healthy production, delivery and consumption of food in cities. Eurocities, City of Milaan.
- Gemeente Almere. Groen Voedselhart Almere. Voedselstrategie 2021-2025. Geraadpleegd op 1 februari 2022, van <https://stadslandbouwnederland.nl>
- Gemeente Amsterdam. Voedselstrategie. Geraadpleegd op 1 februari 2022, van <https://www.amsterdam.nl/wonen-leefomgeving/duurzaam-amsterdam/voedselstrategie/>
- H+N+S Landschapsarchitecten. Designchallenge “ons landschap, onze energie”. Geraadpleegd op 1 februari 2022, van <http://www.hnsland.nl/nl/projects/designchallenge-ons-landschap-onze-energie>
- Jongman, R. H. G. & Van der Sluis, T. (2020). Klimaatuitdagingen voor Nederland. Landschap.
- Lesschen, J. P., Reijs, J., Vellinga, T., Verhagen, J., Kors, H., de Vries, M., ... Daatselaar, C. (2020). Scenariostudie perspectief voor ontwikkelrichtingen Nederlandse landbouw in 2050. Wageningen, Wageningen Environmental Research, Rapport 2984.
- Malmö stad. Policy for sustainable development and food. Geraadpleegd op 1 februari 2022, van <https://malmo.se/Welcome-to-Malmo/Sustainable-Malmo/Sustainable-Lifestyle/Sustainable-food-in-Malmo.html>
- Tacken, G., Galama, J., Jaspers, P., Immink, V. & Aramyan, L. (2021). Korteketenproducten in Nederland. Zijn horeca, catering en supermarkten geïnteresseerd in producten in de regio. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2021-013.

- Wiskerke, J. S. C. & Verhoeven, S. (2018). Flourishing Foodscapes. Design for City-Region Food Systems. Valiz
- WUR. Kringlooplandbouw. Geraadpleegd op 8 februari 2022, van <https://www.wur.nl/nl/show/Kringlooplandbouw.htm>
- WUR. Monitoring Voortgang Voedselverspilling. Geraadpleegd op 8 februari 2022, van <https://www.wur.nl/nl/Onderzoek-Resultaten/Onderzoeksprojecten-LNV/Expertisegebieden/kennisonline/Monitoring-Voortgang-Voedselverspilling-1.htm>

Afbeelding 2

- Erisman, J. W. & Poppe, K. De economie van de landbouw en de mogelijkheden voor regio's om te verduurzamen. (2020). Essay College van Rijksadviseurs. Geraadpleegd op 1 februari 2022, van <https://www.collegevanrijksadviseurs.nl/adviezen-publicaties/publicatie/2020/08/20/essay-jan-willem-erisman>

Afbeelding 3

- CBS. Korte ketenverkoop, 1 april 2020. Geraadpleegd op 1 februari, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2021/06/korte-ketenverkoop-1-april-2020>
- Pdok. Dataset: Population Distribution (INSPIRE geharmoniseerd). Geraadpleegd op 1 februari 2022, van <https://www.pdok.nl/introductie/-/article/cbs-bevolkingsspreiding-population-distribution->
- Provincie Noord-Brabant. Bestand Veehouderij-bedrijven in Brabant. Geraadpleegd op 1 februari, van <https://www.brabant.nl/onderwerpen/landbouw-en-voedsel/veehouderij/beleid-veehouderij/bestand-veehouderijbedrijven-in-brabant>
- Vastgoeddata. Geraadpleegd op 1 februari 2022, van <https://www.vastgoeddata.nl/>

Afbeelding 4

- Our World in Data. Environmental Impacts of Food Production. Geraadpleegd op 1 februari 2022, van <https://ourworldindata.org/environmental-impacts-of-food>
- Voedingscentrum. Duurzaam eten. Geraadpleegd op 1 februari 2022, van <https://www.voedingscentrum.nl/nl/duurzaam-eten>.

Afbeelding 5

- CBS Statline. Gezondheid per wijk en buurt 2020. Geraadpleegd op 1 februari 2022, van https://statline.rivm.nl/portal.html?_la=nl&_catalog=RIVM&tabId=50090NED&_theme=85

Afbeelding 6

- Pdok. Dataset: Basisregistratie Gewaspercelen (BRP). Geraadpleegd op 1 februari 2022, van <https://www.pdok.nl/introductie/-/article/basisregistratie-gewas-percelen-brp>

Afbeelding 7

- Provincie Noord-Brabant. Bestand Veehouderij-bedrijven in Brabant. Geraadpleegd op 1 februari, van <https://www.brabant.nl/onderwerpen/landbouw-en-voedsel/veehouderij/beleid-veehouderij/bestand-veehouderijbedrijven-in-brabant>
- Pdok. Dataset: Beschermde gebieden – Provincies (INSPIRE geharmoniseerd). Geraadpleegd op 1 februari 2022, van <https://www.pdok.nl/geo-services/-/article/beschermde-gebieden-provincies>

HET **pon** | **telos**

Stationsstraat 20c
5038 ED Tilburg
+31 (0)13 535 15 35
info@hetpon-telos.nl
hetpon-telos.nl

B | R | O
Ruimte | om *in* te leven

Hoofdvestiging Boxtel
Bosscheweg 107
5282 WV Boxtel
T +31 (0)411 850 400

Vestiging Amsterdam
Rhijnspoorplein 38
1018 TX Amsterdam
T +31 (0)20 506 19 99

Vestiging Venlo
Industriestraat 94
5931 PK Tegelen
T +31 (0)77 373 06 01